BATHONIENSIUM ET AQUISGRANENSIUM Thermarum COMPARATIO

Variis adjunctis illuſtrata.

R. P. Epiſtola ad Illuſtriſſimum Virum,

ROGERUM Caſtlemaini *Comitem.*

Θερμὰ νυμφᾶν λουτρὰ βαστάζει.

Pind. Ol. Ode 12.

LONDINI:

Impenſis *J. Martyn*, ad Inſigne Campanæ in Cœmeterio D. *Pauli.*

M D C L X X V I.

Imprimatur,

Jan. 11. 167$\frac{1}{6}$.

Ro. L'Estrange.

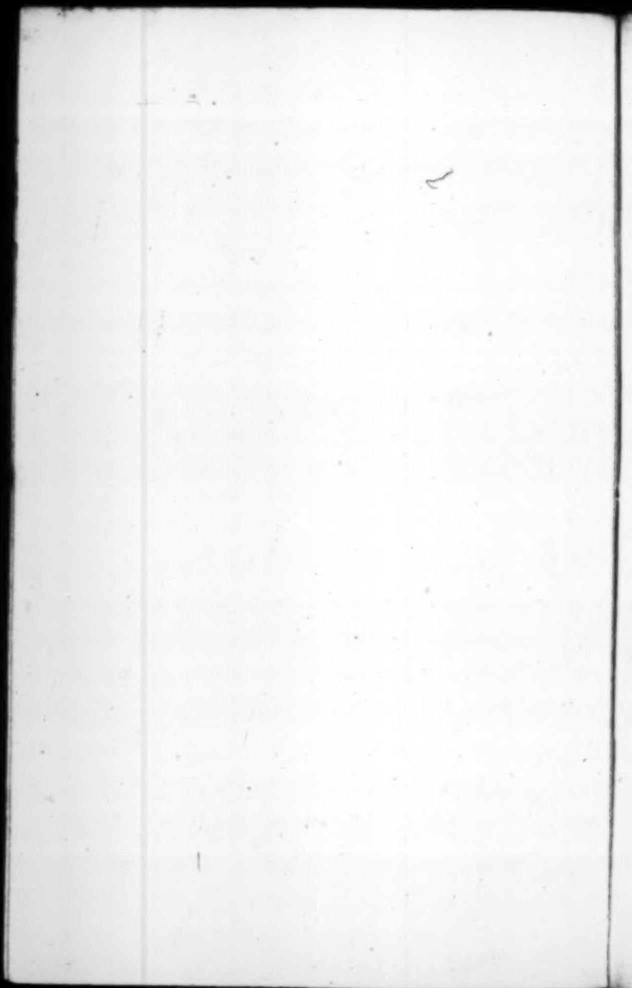
LECTORI
Typographus.

P*Aucis te, Lector, monitum volo, Epistolam hanc Illustrissimo Optimati, cui inscripta est, soli primùm destinatam; annuente deinde Autore, meis typis hîc*

 vulgari,

vulgari, utpote allaturam exteris pleniorem fortaſſe quàm aliunde Thermarum noſtrarum, noſtratibuſque pariter Aquiſgranenſium inferioris Germaniæ celeberrimarum notitiam utique non ingratam. Quod ſi cui minera, mineria, mineralia *& perpaucula hujuſmodi vocabula tan-*

quam à priſcâ Latinitate abhorrentia, quamvis modò paſſim à ſcriptoribus uſitata, minus placeant, conſultò certè ſe Autor his uſum eſſe profitetur, cui claritatis potior in re tantillâ quàm ſcrupuloſi Grammaticorum faſtidii ratio fuit. Vale.

Illustrissimo Domino

ROGERO

Castlemaini Comiti.

R. P.

S. P. D. *Leodium.*

§. 1. QUæris ut valeam, Comes illustrissime, quid de Bathonianis his thermis, de loci situ atq; amœnitate, de huc modò adventantium frequentiâ convictuq; sentiam, quantum denique à Germanicis illis discrepent quibus unà nonnun-

quam jucundiſſimè uſi ſumus. Meliuſculè mihi jam eſt, & convaleſcendi ſpes non mediocris indies creſcit ; erectioreque ſum animo quòd intelligam me tibi, viro quo nihil amabilius, eſſe curæ, ſanitatemq; meam quaſi magni pretii rem tantopere tibi expetendam videri. Utinam ſolicitudines de me tuas quotidie perinde ac tua benevolentia mea merita exacuant.

§. 2. De aquis porrò ad te ſcribenti obverſatur animo ſuaviſſima illorum itinerum recordatio, quibus me comitem cùm in Britanniâ noſtrâ, tum in exteris regionibus aſciviſti, aquarum potiſſimum, ut alia

alia naturæ, abdita perſpicaciſſimo, quo polles, ingenio rimaturus. De Wenefredano perenni fonte, quem ſacrum nuncupant, in Flintenſi agro, ſub pervetuſti elegantiſque operis ſacello, inter ſuaviſſimi odoris muſco conveſtita Martyriſque cruoris notas etiamnum retinentia ſaxa ebullientis in ſpeciem prorumpente, & de latiſſimis ex quadrato lapide octogonis parietibus affabrè decuſſatis uberrimè ſummâque vi exundante, affirmantem te ſæpe audivi, etiam poſt celeberrima Europæ atque Aſiæ peregrinantium veſtigiis trita loca à te viſa, nullibi vel intuitu auguſtiorem limpidioremq; vel præſentioris

Fons S. Wenefredæ, &c.

tioris

tioris numinis veneratione intimâ magis percellentem te unquam ſpectaſſe. Quid hîc memorem aut tribus quatuorve paſſuum millibus inde diſſitum Aſæ fontem gelidiſſimum latomorum artificio cancellis circundatum, *unde loquaces lymphæ desiliunt*, & per frangentia iras immania ſaxa in murmura & ſpumas abeunt: aut quem Dei Matri propè Aſaphopolim in Denbighenſi agro dicarunt veteres ex antiquiſſimi ſacelli ruderibus placidiſſimo lapſu in vicinos ſaltus & prata virentia profluentem; quos ſanè uno eodemq;die tres memorandos fontes adivimus? Ut Spadani cœli amœnitate ſcaturiginumque ſaluberri-

Horat.l.3. Od. 13.

berri-

berrimarum beneficio ſolutiore animo tecum perfruerer, ex Galliâ invitatum ad reſtinguendos quos *flagrantis atrox hora caniculæ* tunc excitabat calores, tibi ſocium adhibuiſti. Cujus ego commorationis, quamvis breviſſimæ, conſuetudiniſq; tuæ voluptatem, ſi cum Tunbridgianâ noſtratium Epſamianave ruſticatione conferam, amens ſim. *Horat. ib.*

§. 3. In illo itinere de perennibus juxta Rhenum acidulis tum ſolis nonnunquam à nobis potis, tum crebriùs vino mixtis, perſpexi judicii tui acumen, quippe qui vitium ſtirpes acidulis his nutritas ejuſdem cœli ſolique naturam hau- Acidulæ ad Rhenum.

haurire, & ſimili penè cognatoque ſapore id teſtari animadverteris. Nuſquam ſanè feliciora Bacchus & Naiades quàm ad Rheni Moſellæque ripas connubia ineunt, quoties vino infuſæ ſubitò hæ aquæ velut intra vitrum ferventes in candidam fumi nubeculam coeunt, gratiſſimoque tum ſapore tum frigore & famem acuunt & reſtinguunt ſitim. Quod cùm aliàs ſæpe, tum Hochſtii ad Mœnum cum Francofurto rediremus ab agili convivâ exhibitum nobis ſpectaculum perplacuiſſe memini. De Schwalbacenſibus Acidulis aliorum judicio nixus es, quas nimirùm ultrà properanti in tranſitu tantùm

deguſtare

deguſtare licuit, quæque vitrioli, ſulphuris, ſaliſque cryſtallini admiſtione non modò ſubacido quodam jucundoque ſapore pleriſque Germanicis præſtant, ſed quamplurimis etiam medentur morbis, dum redundantia abſumunt exſiccantque, obſtruentia removent, viſcera conſtringendi quadam amicâ vi corroborant, detergunt viſcida, alvum deniq; aliis laxant, aliis adſtringunt, ut fuſiùs docet Joannes Hempelius Medicus apud Gregorium Horſtium in diſſertatione de Thermarum naturâ, Gieſſæ edita Anno Chriſti, MDCXVIII.

§. 4. Παρὰ τὴν ἱστορίαν eſſet neque hujus loci, dum de aquis

Vinum Rhenanum multiplex.

aquis duntaxat ſermo eſt, quid de cujuſque ſoli vino tunc ſenſeris, ſive quòd Bacchari, hoc eſt, ipſius *Bacchi* ad *aram*, libavimus, ubi inter œnopolii arcana didicimus Inulæ radices transferendis in exteras oras illius vini cadis immitti ſolitas; ſive quod Binghii Rincovianum & penè è regione Hochami in Michaelbergenſi Moguntinorum Carthuſiâ, Argentorati quoque omnium vetuſtiſſimum, annorum quippe tunc prope ducentorum; denique Heydelbergæ ſupra ingens illud famâque ipſâ grandius Palatinæ aulæ dolium de more conſiſtentes, Sereniſſimi Principis juſſu hoſpitali compotatione ab ejus auli-

Heydelbergenſe dolium.

cis

cis excepti potavimus. Cujus ſanè dolii præconia Poëtarum quorundam carminibus parieti affixa cùm cerneres, hanc quoque convivæ inter nos paulò hilarioris nomine à me Oden penè extemporaneam elicuiſti :

Huc, huc remotis quotquot à plagis ciet
Haud vana famæ buccina,
Huc advolate. Numen anguſto ſuum
Non hîc Lyæus poculo
Partitur : ingens ipſe in immenſâ ſedet
Regnator aulâ, divites (*graves*
Dum luſtrat Indos quantus, aut quantus
Vibrare thyrſos dicitur,
Cùm feſta plenis orgia urgentem ſcyphis
Mille inſequuntur Thyades.
Hoc fonte, ſi cui Cæſarum eſt cordi ſalus
Regumve, vota profluunt

Injuſſa:

Injussa: amicum libero absentem coli
Cratere Liber vult Deus.
Haurite. Quod si Phyllidis torrent faces
Restinguet hic latex magè, an (dus
Augebit æstum? Nullus à Baccho est mo-
Insanienti dulciùs.
Evoe bibamus: mandat hoc Rheni arbiter
Cui nunc salutem dicimus.
Et, unde moles annuo hæc censu tumet,
Hoc Rhenus, hoc Nicrus velit.

§. 5. Sed redeundum, unde tantulùm mihi digredi volupe fuit, ad aquarum inspectionem; immò à gelidis tandem ad calidas transeundum. Peragrato Rheni tractu Coloniâ Agrippinâ Juliacum, inde Aquisgranum reversi substitimus dies aliquot, in urbe cùm vetustatis monumentis tum salutaribus thermis claris-

clarissimâ, quarum sanè ex Francisci Fabricii Ruremundani Aquensis olim medici, à Baccio etiam citati, lucubrationibus cum Bathoniensibus his nostris similitudinem aliquam, qualem à me nunc poscis, Thomas Guidottus, hujus loci etiam medicus, in libello ab se edito, ingeniosè annotavit.

In Appendice, c. 5.

Aquisgranensium & Bathoniensium thermarum comparatio.

§. 6. Ac primùm quemadmodùm Granus quidam Neronis Cæsaris, ut aiunt, frater, illas thermas inter montes sylvasque invenisse fertur, ibique in extructâ ab se arce habitasse, cujus etiam suo tempore vestigium aliquod extitisse asserit Ruremundanus, vocatamq;

TurrimGrani: ita non minoris, immo haud paulò majoris vetuſtatis, quippe annorum ante Virginis partum circiter nonaginta ſupra octingentos inventorem jactant hæc balnea, nempe Bladudum Britannorum Regem pariter ac Philoſophum inſignem, philoſophicis mathematiciſque diſciplinis undecim ipſos annos Athenis excultum, ſi Balæo credimus, cujus fidem in iis tantùm quæ religionem attingunt non immeritò elevat Joannes Pitſeus initio libri ſui *de illuſtribus Angliæ ſcriptoribus*. Ab hoc, ſicuti ab illo *Aquæ Grani*, &, non nihil immutato poſteà vocabulo, *Aquiſgranum*, ita Britannicè *Caer Bladud*, priuſquam

De Scriptorib. Angl. nota de Balæo.

uſquàm à Balneis *Bathonia* dicta eſt hæc urbs: quam porrò memorat Camdenus noſter Ptolemæum à thermis ὕδατα θερμά, Antoninum *Aquas ſolis*, Britannos *yr ennaint twimin*, Saxonas *Akmancheſter* nominaſſe. Thermarum ſanè æque ac monumentorum omnium aut etiam familiarum, nobilitas nimiùm quantùm ab antiquitatis laude exaggeratur, cùm novitas, quantumvis aliis rebus ornata, careat tamen illâ ætatis quaſi canitie, cui omnes ſummum honorem tribuendum cenſent. Qui ab ipſis uſque Romanorum apud Ubios ſtationibus Neroniſq; Cæſaris temporibus Aquiſgranenſium thermarum ce-

lebritatem arceſſunt, fatentur prorſus quo ſunt à noſtrâ majorumq; noſtrorum memoriâ remotiores, vetuſtate quoq; ipſâ fieri quodammodo ſanctiores. De Aquiſgranenſibus thermis Conradus Geſnerus ipſius Caroli Magni Cæſaris, qui Imperii ſedem ibi fixit, hæc verba profert : *Cùm vice quâdam pro meâ conſuetudine venandi gratiâ egrederer, veniſſemque in opacam ſylvam ſequeſtratus à comitibus meis, inveni originem thermarum atq; palatiorum, quæ olim Granus, unus ex Romanis Principibus, frater Neronis & Agrippæ primùm conſtruxerat, & jam vetuſtate quâdam collapſa erant, ſpiniſq; & vepribus obducta. Hæc ego rurſus reparavi atque reſarcivi,*

Lib. 2. de thermis.

resarcivi, &c. At verò Bathonia nostra longiore multò seculorum serie ab antiquissimis temporibus derivatam thermarum suarum famam rectè gloriatur. Quam Britanni jam tum *Caër Palladwr*, hoc est, *urbem Palladiæ aquæ* dicebant, Solini Polyhistor ita denotat: *In Britanniâ sunt fontes calidi opiparo exculti apparatu ad usus mortalium, quibus* [fontibus] *præsul est Minervæ numen, in cujus æde perpetui ignes, &c.* Sed multò ante Romam conditam à Bladudo, ut dixi, Britannorum Rege Eliæ Prophetæ æquali, Bathoniensium thermarum celebritatem ostendisse, non de Aquisgranensibus modò sed plerisque aliis meritâ vetustatis laude triumphas-

se est. Equidem non inficior, cùm in Germaniâ ejusq; finibus thermæ complures numerentur, Aquisgranensium præ cæteris famam ad nos exterosq; omnes pertinere. Ut per mihi mirum videri debeat Philippum Grulingium Stolbergensem celebrem admodùm scriptorem, hominem Germanum (cujus mihi quatuor voluminum, dum hîc moror, usum præstat Robertus Swaleus amicus meus, hujus loci per æstivos menses inter præcipuos medicus) dum reliquas Germaniæ suæ thermas accuratè percenset, Aquisgranenses invidóne, an obliviofo silentio præterire. Tolerabilior certè in Andreâ Baccio homine Italo Χωρογραφίας error, qui

Lib. 4. de Thermis.

qui Aquiſgranum in Brabantiâ collocat. At Urbem inferioris Germaniæ celeberrimam, Imperii aliquando domicilium, unde inaugurandorum Cæſarum inſignia etiam hodie comportantur, à Germano ſcriptore hîc prætermitti quis æquo animo ferat? Quam Bathonienſium thermarum notitiam Baccius cæteris hac ſuper re ſcriptoribus impertit, accepiſſe ſe profitetur ex diligentia & ſtudio clariſſimi Viri Edvardi Carnii Cambro-Britanni Glamorganenſis, Equitis aurati, apud Julium III. & Paulum IV. Pontifices Maximos Oratoris Regii, qui legatione perfunctus tandem Romæ eſt mortuus, ſepul-

tusque ibidem in æde Divo Gregorio sacrâ, cum inscriptione ad posteritatis commemorationem permansurâ. Ejus familiæ, Carniorum nempe de Wenny, florentissimâ hærede, felici conjugio, modò fruitur, fruaturq; opto, quam diutissimè, Edoardus Mansellus Baronettus Margamii Dominus, cujus præteritæ in me humanitatis ac beneficiorum haud immemor (quicquid modò sit) honorificam hîc mentionem inserendam duxi.

Comparatio à locorum situ & balneis ipsis.

§. 7. Deinde utramque urbem in valle sitam & montibus circunseptam, utramque consimili aëris salubritate, agris pinguibus irriguisq;

irriguiſq; paſcuis lætam, in utrâq; pares aquarum ſcaturigines, & quæ ibi præcipua ſunt balnea duo, *Cæſarianum* nimirùm & *Cornelianum* referre noſtra tum *Regium* cum *Reginæ* adjuncto, tum illud *Crucis*, ait idem Guidottus. In *Porcetanorum* verò balneorum cum *Equino* noſtro, quod eſt extra portam hujus urbis auſtralem, collatione, mirum quantum ignoratione loci, quem nunquam viderit, allucinatus ſit. Siquidem *Porcetana* illa prope Aquiſgranum & millia paſſuum ab urbe diſtant, & ſuis quæque ſcatebris, quod agnoſcit etiam hic autor, exæſtuant, uſque adeò ferventibus, ut in eorum uno alterove ſive immerſis ſive

aquâ perfusis alitibus plumas, & porcellis setas eximi astantes ipsi viderimus: cùm *Equinum* Bathoniæ balneolum & urbis portam penè contingat, & defluente tantùm è *Regio* balneo defervescenteq; rivulo alatur. Neque idcirco minùs frequens *Porcetanarum* quam cæterarum Aquisgranensium thermarum usus, ut arbitratur hîc autor, quòd vis illis virtusq; minor insit; sed quòd ab urbe paulò remotiores minùs commoda advenis hospitia præbeant. Immo verò constat ex medicorum consilio istas etiam sæpissimè propter singulares earum virtutes à viris principibus præ urbanis eligi. Potuisset hîc etiam idem

autor,

autor, ſi ea loca adiiſſet, ſimilitudinem aliquam animadvertere inter Bathonienſe *Leproſorum* balneolum, & quæ pauperibus admittendis duo patent Aquiſgrani, quorum alterum eſt propè *Cornelianum*, ut cætera, tectum; alterum verò in vicino *Porcetanis* campo inter mendicorum magalia ſub dio. Sed & multò illis anguſtius eſt hoc *Leproſorum*, nec quemadmodum illa, ſcaturigine ſuâ, ſed uno duntaxat rivulo alitur ex adjuncto balneo, quod *Fervidum* vocant, defluente.

§. 8. Inquirendum hîc eſſet, ſi vacaret, in thermarum omnium caloris cauſas generatim, quæ adeò ſub arcana

Thermarum caloris cauſæ.

arcana reconditaq; telluris adyta refugiunt, ut ad eas vix ullus animo pateat aditus, oculis omnino nullus, nisi per cuniculos quosdam, & meatus anfractusq; vel casu contingentes, vel non longè à terræ superficie defossos. Subtilia plurimorum ingenia investigatio hæc semper fatigavit, dum alii alias hujus caloris caussas adferunt, ut videre est apud Senecam, *Naturalium Quæstionum libro 3. capite* 24. Plerique olim, quibus non pauci etiamnum adhærescunt, sensere ignes multis in locis terrâ opertos transcurrentes aquas calefacere, videturque Baccio clarissimum hujus haberi exemplum inter Puteolos

Lib. 1. de thermis cap. 18.

&

& Neapolim in Campo Vulcani qui *Sulphuraria* dicitur, ubi per inclusas in salebroso collium ambitu subterraneorum ignium lacunas aquæ permeant, quæ lebetis instar ebullientis perpetuò exæstuant. Alii ad delitescentem intra telluris recessus, non quidem ignium, sed calidarum exhalationum copiam seculorum diuturnitate aggestam hæc revocant; quæ sicubi bituminatam ac sulphuream nanciscuntur materiam exardescunt illico, ferventesque è terræ cuniculis fontes egerunt; dumq; occlusi spiritus & velut expiratione interceptâ strangulati foras perrumpere conantur, ita cientur, ut multò

tò acriùs recalescant. Accedit certè plurimùm ad ignis proprietates exhalationum harum natura, unde etiam subinde Ignis vocatur, pari utique ratione quâ in humano corpore juxta Philosophum, ἡ πέψις γίνεται ἀπὸ τοῦ ἐν τῷ ὑγρῷ πυρὸς, concoctio dicitur ab igne fieri qui est in humido. Neque enim immeritò febrem ab æstuante intus calore Græci πυρετὸν, Hippocrates etiam πῦρ aliquando nominat. Mihi verò liceat pedibus ire in Jordeni nostratis sententiam, qui exploso isto à subterraneis ignibus thermarum calore, à fermentatione quâdam in telluris visceribus nonnullis in locis factâ, fervorem aquarum omnem

omnem provenire asserit. Hanc sententiæ proximè à me recitatæ meo judicio valde affinem fusiùs probat illustratq; Joannes Mayow, in libro *de Bathoniensibus Thermis* nuper edito, ubi docet aërias particulas, quas unà cum aquis pluviis solum ipsum exorbet, sicubi salino-sulphureæ mineræ in intimis terræ visceribus occursant, calorem admodùm vehementem excitare, aquarumque tandem scaturigines è minerâ eo modo exæstuante profluentes thermas constituere. Particulis porrò aëriis imbibendis, augendoque thermarum æstui nonnihil conducere arbitratur Mayow celsissimorum montium Bathoniam quo-

quoquoverſus ambientium profundos præruptoſque ſinus, in quibus huc atque illuc repercuſſus aër acriore impulſu in terram penetrat: additque poſtremò in horum confirmationem, in Bathonienſibus his thermis mineram quandam ineſſe ſalino-ſulphuream, marchaſitis illis, ex quibus vitriolum conficitur, non omnino diſſimilem, & proinde hujuſcemodi fermentationi fovendæ perquàm accommodatam.

Mineralium utrobiq; collauo.

§. 9. Mineralia inſuper, quibus utrobique præſtant hæc balnea, paulùm oppidò inter ſe differre affirmat idem Guidottus. Quod etiamſi ex ipſo aquarum colo-

colore, odore, ſapore non ſatis liqueat, poteſt tamen chymico artificio inveſtigari demonſtrarique. Etenim ex antedicto Ruremundano *de Balneis Aquenſibus*, teſte itidem Baccio, conſtat, *Cæſariani* illius balnei aquam referre modis omnibus naturam ſulphuris cum admiſtione nitri modici: noſtrumq; hoc *Regium* eadem refert, quamvis plus nitri quàm ſulphuris, quibus præcipuè etiam bitumen additur, quod *Corneliano* Aquenſi balneo ineſſe ſimiliter Ruremundano videtur. Edoardus Jordenus Bathonienſis antehac medicus in luculento opere *de naturalibus balneis aquiſq; mineralibus*, *Somerſetanas* has thermas

Baccius, lib. 4.

*De Baln. Aq. p.*21.

Cap. 16.

bitumen præcipuè ac nitrum cum aliquanto sulphure continere docet; proindeque tum introrsum sumptas, tum immersis corporibus extrinsecus perutiles esse. Quod horum vim virtutemq; penitus inspicientibus passim autoribus probari intelligo. Siquidem Galeno teste *lib.* 1. De tuendâ sanitate, *cap.* 6. plerisq; aquis, quæ medicâ pollent vi, exsiccandi facultas quædam inest; quæ, si etiam calefaciunt, frigidæ humidæq; intemperiei prosunt, morbisq; ex pituitâ contractis. Præcipuè verò quæ nitrosæ sunt strumarum tumores minuunt & nervorum vitia sanant, idque non adstringendo, sed abstergendo. Qua-

Vide Grulingium de triplici universalis evacuationis genere. parte 3. de balneis naturalib.

Mineralium in thermis medendi virtutes.

Quapropter & ſcabiem pellunt, & emendant cutem, medenturq; purulentis auribus inſtillatæ & earum inflammationibus tinnitibuſque. Bituminoſæ aquæ interioribus corporum vitiis medentur potæ, earum verò balnea nervos calefaciunt emolliuntque; cæterùm caput implent, ſenſibuſque, præſertim oculis, nocent. At verò ſulphureæ nervos pariter emolliunt calefaciuntq;, & tum contracta reſolvendo, tum laxa & tremula contrahendo doloreſq; mitigando haud parùm proſunt. Quinimmo dolores artuum diſcutiunt, medenturque chiragræ, podagræ, coxendicum cæterorumq; articulorum morbis: addo & je-

coris, lienis, uterique dolores, quorum etiam tumorem ſedant. Ventriculo nihilominùs obeſſe ſolent; at ulcera ſcabiemque ſanant, & lentigines, impetigines, vitiligineſque vel omnino tollunt vel certè minuunt.

Comparatio à balneorum utrobique numero.

§. 10. Aquiſgranenſia balnea (ut de vicinis *Porcetanis* nihil dicam) ſi rectè memini, ſunt omnino ſex, diſtinguunturq; his nominibus, nimirùm, *Cæſariani*, *Corneliani*, *Sancti Quirini*, *Roſæ*, *Parvorum balneorum*, *Compuſii* denique, quod vulgo etiam *Pauperum balneum* nominatur. Numerantur pariter Bathoniæ totidem; nempe *Regium*, *Reginæ*, *Crucis*, *Fervidum*, *Leproſorum*, denique *Equinum* extra

extra urbis portam, quæ quantùm inter ſe diſcrepent paucis expediam.

§. 11. Itaq; Jordeni potiſſimùm autoritate nixus, vix aliam ego horum balneorum diſſimilitudinem ſtatuo, (cùm ex iiſdem mineriis proſiliant, & bitumen, ſulphur ac nitrum perinde contrahant,) quàm quæ intenſioribus remiſſioribuſque caloris gradibus efficitur. *Regium* balneum fervore cætera & laxitate ſuperat: ad cujus calorem proximè accedit quod vulgo hactenus, tanquam *κατ' ἐξοχὴν*, *Fervidi* nomen obtinuit, quamvis eodem caloris intervallo iſtuc quidem *Regio* con-

Cap. 17.

Bathonienſia balnea quid inter ſe differant calore, mineralibus, medendi virtute.

concedat, quo *Crucis* balneum illi quod *Reginæ* dicimus. Spectato igitur caloris gradu, tertio loco censetur *Reginæ* balneum, quod cùm nullas habeat scatebras suas, defluentibus de *Regio* proximo, quippe interposito tantùm muro, aquis, ad eandem quâ *Regium* altitudinem impletur, eo temperatioribus quo sunt remotiores à scatebris. Calore postremum est *Crucis* balneum, cujus sunt quatuor solummodò scaturigines, & cui plus quàm in cæteris nitri inesse asserit Jordenus. De *leprosorum* immundorumve balneolo nihil attinet dicere, cùm non aliud sit quàm *Fervidi* additamentum, ejusq; ex perfosso

so

ſo pariete profluat: quemadmodùm etiam, licet majori diſtantiâ, manantibus ex *Regio* aquis *Equinum* adimpletur, occluſâ ad eaſdem retinendas cataractâ, quoties morbidos equos immergendi neceſſitas id poſtulat.

§. 12. Morborum ferè eorundem, (quos ſupra pro cujuſq; mineralis virtute recenſui) medelæ, Bathonienſibus his thermis fiunt, aliàs *Regio Fervidoq;* pollentioribus, aliàs *Reginæ* & *Crucis* mitioribus balneis pro ratione virium ad prolixiorem immerſionis moram ſubeundam. Quin & poſtremo huic majorem nitri vim, ideóque præſtanti-

orem diſcutiendi, abſtergendi, emolliendique facultatem ineſſe tradit Jordenus, & ſecundùm illum Guidottus. Equidem non ſum neſcius recentiſſimum autorem Joannem Mayow, in vulgatis ſuperiore anno ſuper hoc argumento lucubrationibus ſuis, quæ de nitro & ſulphure Bathonienſium thermarum credidere hactenus ſcriptores impugnare, quorum neutrum his aquis ſolutum ineſſe pluribus conatur oſtendere. Bituminis etiam ſive ejectamenti cujuſdam bituminoſi ſulphuriſq; particulas, tametſi unà cum thermarum ſcatebris egeri fateatur, quas tum thermarum undis ſupernatantes videas, tum

Cap. 17.

Cap. 7.

fundo

fundo adhærescentes, nequaquam dissolvi asserit. Ego verò in re à meis studiis adeò alienâ sententiam hîc meam non interponam. Notatu certè dignum eundem Mayow vel inde probare Bathonienses thermas acido quodam sale præditas, quòd earundem aqua fervefacto lacti affusa coagulum faciat. Advertit porrò idem *Regium* balneum tantillo vitriolo imbui, *Crucis* verò & *Fervidum* non item. Siquidem contusæ gallæ Balnei *Regii* aquis injectæ easdem colore atropurpureo leviter tingunt; quod *Crucis*, *Fervidiq;* balnei aquis nequaquam evenit. Quin etiam thermarum sabulum ait aliquandiu conserva-

ſervatum aeriq; expoſitum injectis gallis aquas ſimiliter atro-purpureas reddere. His adjungo quæ mihi præſenti ſpectantique experimenta exhibuit ſæpius à me nominatus, Thomas Guidottus, Bathonienſis tum medicus tum incola, & harum thermarum ſolers juxta ac ſedulus indagator; cujus peritiæ, diuturno uſu hîc auctæ, monumentum juſto volumine propediem edendo expectamus. Ipſius verbis, quæ mihi amicè & benevolè de his thermis ſcripto tradidit, hæc accipe :

" Acetum aut etiam a-
" qua communis, cum gut-
" tulis aliquot ſpiritus vi-
" trioli injectis, arenæ ſive
" themarum ſabulo affuſum,

" fer-

" fermentationem creat e-
" bullitioni in thermis haud
" absimilem. Quod lapidis
" cujusdam, vulgo *Freestone*,
" misturæ adscribitur.

" Efficitur etiam idem
" motus fermentativus mi-
" sturâ luti arefacti, aut
" ochræ sive terræ luteæ
" magnâ quantitate cum
" thermarum halitu erum-
" pentis, & posteà præcipita-
" ti super lapides in ther-
" marum fundo, qui omnes
" aut lutei sunt, aut vi-
" rides.

" Continetur etiam in
" thermis sal nitrosus cum
" sale quodam alkalizato,
" qui in aquis solutus, &
" potantibus & lavantibus
" magno est usui.

§. 13.

Urbium ipsarum comparatio.

§. 13. Perstringam modò breviter horum balneorum situm, aspectum, figuram, amplitudinem, cæteraque adjuncta, quoad ejus fieri poterit, eorum, quibus hæc impertienda duxeris, oculis animisque subjiciam.

Bathoniæ descriptio.

Bathonia, cujus supradixi non absimilem Aquisgrano situm in convalle collibus interjectâ, hoc certè differt, quòd altioribus undique obvallata montibus, velut amphitheatralem in speciem inflexis in rotundâ planitie includatur; quam Avona flumen nobile sinuoso flexu alluens, circumjacentium hortorum pratorumq; ubertatem pariter atq; amœnitatem auget. In quadratis

tis mœniorum lapidibus veluti Gorgonum, ſerpentium, ſimiliumq; contritas vetuſtate figuras varias cernere eſt. Horum ambitus mille paſſus non excedit, portis omnino quatuor, quæ à totidem ventorum cardinibus nominantur, excluſis ſuburbiis. Aditus habet quoquoverſùm per prærupta & confragoſa lapidibus loca perdifficiles, ut, quod de Quintianis balneis Claudianus, de his etiam appoſitè dixeris :

(*ris hoſpes,*
Nympharum dominum nimiùm mirabe-
Inter dura viæ balnea qui poſuit.

Commodiora tamen hîc multò quàm Aquiſgrani advenis hoſpitia præbent,

cùm

cùm diverſoria publica, tum privatæ civium ædes planè elegantes & pari propemodùm altitudine ex quadrato lapide, ſupellectili inſuper honeſtiſſimâ inſtructæ ornatæque, quas æſtivis menſibus conductitias locant. Habet etiam illud Bathonia noſtra cum Aquiſgrano commune, quòd utrobique primaria ædes prope præcipuum urbis balneum, *Cæſarianum* illîc, hic *Regium* extructa ſit, Chriſtianis templorum fundatoribus propiore, ſicut ego interpretor, cultu venerantibus multò æquiùs in his thermis præſentiam numinis quàm antiquiores etiam ethnici, Ariſtotele teſte, cùm τὰ θερμὰ ἱερά dictitabant. Conſonat

Apud Cæl. Rhodigin. l. 3. c. 15.

ſonat eatenus religioſa Claudiani Muſa de Apono

(audet?
Quis caſum meritis adſcribere talibus
Quis negat autores hæc ſtatuiſſe Deos?
Ille pater rerum, qui ſæcula dividit aſtris,
Inter prima poli te quoq; ſacra dedit.
Et fragilem noſtri miſeratus corporis uſum,
Telluri medicas fundere juſſit aquas.

§. 14. Hîc mihi, quia templorum mentio incidit, prætermittendum non eſt Aquiſgrani, quippe ampliore in urbe, tot Collegiorum cœnobiorumque acceſſione auctâ, plura omnino numero eſſe, & ſpecie præſtantiora, quàm continere poſſint Bathoniæ anguſtiæ, ubi tres tantùm Eccleſiæ numerantur; nimirùm primaria Apoſto-

poſtolorum Principibus Pe-
tro & Paulo dicata, duæque
prætereà, quarum altera Di-
vo Michaeli Archangelo,
altera Divo Jacobo Apo-
ſtolo ſacra eſt. Attamen
nihil gratiæ vel invidiæ
dedero, ſi oſtendero inter
præcipua certè utrobique
templa, excellentiæ princi-
patum Bathonienſe Aquiſ-
granenſi nequaquam cede-
re. Demus ſanè, videri
meritò illam Caroli Magni
Cæſaris non modò ædem
cœlitum Reginæ ſacram, ſed
auguſtiſſimum quoq; im-
mortalis gloriæ Herois Mau-
ſolæum; demus, non ſine
ſpectantium admiratione,
medium templi fornicem ſic
arcubus & columnis mar-
moreis iiſq; verſicoloribus
ſuſten-

Primariæ utrobique ædis collatio.

Aquiſgranenſe templum.

ſuſtentari, ut altitudine duplici etiam choros penſiles in gyrum fulciant, quorum in medio corona itidem penſilis è ſummo templi tholo, axe funibus innexo, vaſto orbis ſui circuitu ardentes undique cereos ſolemnioribus feſtis explicat, illuſtratq; latiſſimè omnia; cujus coronæ moles tota, quæ olim aurea fuiſſe perhibetur, modò ænea eſt vel ferrea, quippe cum duri ſæculi moribus immutata: demus ad extremum non gravatè ſupellectili opulentâ, altarium reliquiarumq; ornamentis, aureis argenteiſq; vaſis, cæterâq; apparatus ſacri magnificentiâ noſtram hanc cum illâ neutiquam decertare. At ſi de ipſâ loquimur fabricâ deque molis ip-

ſius majeſtate laxitateque, non verò integumentis rerum ſpecioſis aſcitiſq; ornamentis, in quæ tanquam ſuperſtitioſa infelicis ſæculi rabies hîc ſævîit, Bathonienſem hanc Abbatialem olim, modò Cathedralem Eccleſiam, illi forſitan anteferendam ſtatuemus. In templi veſtibulo, elaboratis affabrè ſignis decorato, præaltæ utrinque è ſecto lapide ſcalæ prominent, quæ myſticam illam Jacobæam ſurſum deorſum commeantium Angelorum ſimulacris referendo, admonent Eccleſiarum ingreſſu adiri oportere commercia cum cœlitibus. Sed aliam quoque habent hæ binæ ſcalæ ſignificationem, nimirùm duorum Jacoborum, hoc eſt,

Bathonienſe templum.

Regis

Regis & ejuſdem nominis Montacutii Præſulis, quorum auſpiciis ſunt erectæ, velut munificentiæ gradibus aſtra & nominis æternitatem peti. Et quidem Montacutii ſtat è regione ſuggeſti monumentum ſanè magnificum, atque inter præcipua familiæ decora Henrici poſteà Manceſtriæ Comitis gentilitiis inſignibus & nomine ornatum. Hæc foris explicati ſigniſq; antici propylæi majeſtas extima promittit eam, quam intus oculis offert deinde ſtructuræ pulcherrimæ amplitudinem. Habet, ut pleræque Cathedrales Baſilicæ figuram crucis. Sed quæ longiſſimè protenditur medii templi concameratio

ſublimis juxta atq; elegans aſpectum fatigat ſimul & delectat. Nihil eſt hac æde ſerenius, tantum undique à creberrimis feneſtris haurit lucis, quarum unâ præ cæteris ingenti odæum mirificè colluſtratur. De totius operis nullis ſubnixi anteridibus ſtructurâ mirabili, perpetuiſque quadrati lapidis commiſſuris, de faſtigio plumbeis contecto laminis, & limatis è ſecto lapide cancellis redimito, de turri denique ſuperbiſſimis fornicibus ſuffultâ elataque ad pedum omnino centum & ſexaginta duorum altitudinem, quam gradatim quaternis, hoc eſt, ſingulis in unumquemque angulum cocleis aſcendimus, & cujus

jus in ſupremo tabulato appenſarum è lacunari campanarum, ſolemni pulſu cadentes in numerum ſoni, nonnunquam ad ſeptem millia paſſuum exaudiuntur; non eſt quod plura inculcem, quibus Aquiſgranenſi Baſilicæ Bathonienſem non uſquequaque cedere palam fiat.

Vide Hen. Chapmanni Thermas rediviuas, pag. 5.

§. 15. *Regii* balnei perpauculis à ſummâ æde paſſibus disjuncti aſpectum figuramque nunc accipe. Excluſis parietum, quibus continetur, ſcalarumq; receſſibus, in longitudinem ſexaginta pedes porrigitur, patetque in latitudinem triginta novem; fornicibus verò ſcalarumq; gradibus & ſedilibus

Regii balnei deſcriptio.

dilibus comprehenſis, adjiciendi utrique dimenſioni pedes quinq; ut proinde ſit omnino pedes ſexaginta quinq; longum hoc balneum, latumq; quadraginta quatuor. Medio ſecundum longitudinem ſpatio ſtat lignea moles eleganti opere turriti ad inſtar tabernaculi, patente tranſitu, affixiſque cùm introrſum magno lavationis commodo tum extrinſecus ſcamnis, dum prorumpentium eo loco ſcatebrarum à modò obambulantibus modò per intervalla ſeſſitantibus primus fervor excipitur. Sunt tum in utrâq; extremitate tum ad ſeptentrionem longo ordine fornicati receſſus circiter quatuordecim, in quibus ſub-

ſubducentibus ſe ab imbribus, ſiquando ingruunt, immò quoties libitum cuique eſt, conſidere licet. Ad auſtrum verò ſedilia duntaxat in propatulo totâ muri longitudine protenduntur. Ad hæc ſubjiciuntur nimiùm ſubſidere nolentibus mobilia ſaxa, quæ balneatores utiq; duri homines pulvinorum molliori vocabulo cohoneſtant. Subſternitur undique duplici latoq; admodum gradu pavimentum uſu tritum & lubricum, cui propterea, ut inſiſtere aut ingredi ſine caſu aliquo aut prolapſione poſſis, in promptu ſunt parietibus affixi, quos manu prehendas, ferrei annuli. Ex circumſtructis supernè pergulis,

præterquam ab auſtrali latere, deſpectus patet in balneum, quatuorque diverſis ex locis deſcenditur apertis ſcalarum valvis, quæ Dominicis diebus, horiſque intempeſtivis, quemadmodum in cæteris etiam urbis balneis, occluduntur. Conſpicitur porrò è ſeptentrionali latere horologium tum ſolare tum rotatum, quo monearis ne præſtitutum in balneo tempus excedas. Ornavit hujus balnei muros, ejuſdem qui pavimentum etiam ſubſtravit, Franciſci Stoneri de Stonero Equitis aurati munificentia eximia, ſuperadditis è ſectili lapide tortuoſis cancellis, cujus etiam extant inſerta auſtrali muro gen-

gentilitia insignia, & prope Bladudi Britannorum Regis imago cum inscriptione Anglicâ, quam verbum è verbo Latinè sic reddimus.

BLADUDUS LUDHUDIBRASII OCTAVI A BRUTO BRITANNORUM REGIS FILIUS, PHILOSOPHUS JUXTA AC MATHEMATICUS MAGNUS, ATHENIS EDUCATUS, HÆC BALNEA PRIMUS RETEXISSE FUNDASSEQUE TRADITUR; ANNIS ANTE CHRISTUM SEXAGINTA TRIBUS SUPRA OCTINGENTOS, HOC EST, ANNIS AB HINC BIS MILLE QUINGENTIS ET TRIGINTA QUINQUE.

ANNO DOMINI, MDCLXXII.

§. 16.

Reginæ balneum.

§. 16. *Reginæ* balneum, hujus muri ſolius interpoſitu, *Regio* adjungitur, eſtque illo fermè dimidio anguſtius, quippe cujus æqualia undique latera, ſedilibus itidem fornicibuſque comprehenſis, nullâ quadrati parte triginta pedes excedunt. Sunt hîc à lateribus tres quatuorve latiores fornices, in quarum ſingulis percommodè ſex vel ſeptem unà conſideant, ſubſterniturque pariter etiam duplici gradu ex quadrato lapide pavimentum, & parietibus adduntur, quos ne prolabaris arripias, annuli ferrei. Conſtat hoc non ex ſuis ſed influentibus, patente ſemper oſtio, *Regii* balnei aquis

aquis eò temperatioribus quo ſunt ab origine remotiores. Binis duntaxat ab occidente ſcalis huc deſcenditur, inter quas reductus interior aquarum ſeceſſus eſt valviſq; clauſus decem circiter pedum longitudine latitudineq; pari. Cæterùm haud ſcio majoréne advenarum commodo an loci ornamento ſint denſæ admodùm excelſæq; privatorum domus, quæ tanquam theatrali ambitu hæc balnea includunt. Siquidem & conclavia intus plurima nitidâque ſupellectili inſtructa hoſpitibus excipiendis in promptu ſunt, & eminentes extrinſecus è ſectili lapide cancelli pergulæque jucundiſſimo proſpectu alliciunt

ad-

advenas, &, quod caput eſt, expeditior hinc patet vel ex cubiculis ipſis in adjuncta balnea deſcenſus, quàm ut geſtatoriis ſellis, quibus remotiores tantummodò advehuntur, opus ſit.

§. 17. Inter urbis compita, ac velut interiore in ſinu, ſunt alia duo balnea magnitudine murorumque quibus cinguntur, altitudine non admodum inter ſe diſſimilia, *Crucis* nimirùm *Fervidumque*, paſſuum circiter triginta ſpatio inter utrumq; interjecto. Habet *Crucis* balneum, ſedilibus, fornicibus, & gradibus comprehenſis, pedum tantùm viginti novem longitudinem;

Crucis balneum.

nem; latitudinem verò viginti trium: est tamen oppidò concinnum commodumque. Elegans sanè medio spatio consurgit moles, cujus distincta in orbem columellis sedilia absidesque conopei instar testudo modica coronat, quam hoc anno expassæ plumbeæ laminæ additamento tanquam restitutæ hìc sanitatis anathemate dilatavit Gulielmus Cons Northamptoniensis Armiger. Ornamento est supernè Leo erectus triumphalem unguibus Crucem præferens, quâ *vicit Leo de tribu Juda*, & à quâ inditum huic balneo nomen verisimile est. Triplex huc opportunis horis, patefactis scalarum valvis, est

eſt aditus, & extructi ſpe-ctantium commodo in utrâque extremitate xyſti, quorum uno locum auxit hoc itidem anno vir inter Angliæ proceres de hac urbe præclarè meritus, Robertus Baro Brookeus.

Balneum Fervidum. *Bathes ayde, lib. 2. fol. 16.*

§. 18. Balneum *Fervidum* (cui veteres, ut videre eſt apud Cambdenum, illoque antiquiorem Joannem Joneſium Medicum, cujus de hoc argumento librum habeo annis abhinc centum & tribus editum, caloris præ cæteris virtutiſque primas tribuebant; recentiores cum Jordeno Guidotroque non item) cum ſedilibus & fornicum ſcalarumq; receſſibus, eſt lon-

longum triginta pedes, latum verò octodecim; habetque extremorum unum altero explicatius, sibique adjunctum, cujus supra meminimus, *Leprosorum* balneolum.

§. 19. Repete jam, amabo te, Aquisgranensium thermarum memoriam, balneorumque illorum angustias confer cum nostrorum amplitudine ac laxitate. Habent illa, fateor, quippe complures singula in alveos partita secretioribus paucorum recessibus accommodatiora lavacra, fornicibus insuper tectisque ab aurâ defenduntur: habent & sua undique à lateribus sedilia, & planum atque

Collatio à balneorum utrobique formis.

que æquabile pavimentum, quod in noſtris ne proſilientes humo ſcatebræ oppilentur, fieri nequit, cum in illorum ſingula per foramina prout libuerit obturanda è parietibus aquæ influant effluantque : habent denique ſcrupuloſæ offenſionis faſtidiique delicati remedia, dum ab ignotorum conſpectu ſeorſum quiſque, vel ſubinde etiam uno alterove comite adhibito lavatur; eſtque, ut alia ſileam, vel ipſum *Cæſarianum* balneum in ejuſmodi diverſos alveos ſex ſeptemvè diſtributum. Notandum verò ἐν παρόδῳ perperàm à Baccio aliiſque peregrinis Scriptoribus *Regium* dici, quod vulgò **Keyſersbadt**, hoc eſt, *Cæ-*

ſarianum

ſarianum balneum appellatur. Attamen hæc omnia aliis noſtrarum thermarum commodis abundè compenſantur; nam & ex omni parte aperto cœlo ſpiritus hic liberiùs ducitur, & vapores ſine interclusione aut anguſtiis citius exhalantur, & poſtremò per urbanitatis officia mutua, & colloquia eodem in loco ſimul convenientium notitiæ faciliùs neceſſitudineſq; ineuntur.

§. 20. Intrant hæc balnea viri ſubligaribus linteis umbilico tenus induti, pileoliſque nocturnis ab aurâ defenſi, cætera nudi, niſi cui libuerit interulis ex ſimplici linteo & pro more loci vittatis reliquum corpus tegere; Balnea noſtra intrantes quomodo induti.

gere ; quod antehac perhibent non ſine maculoſæ aut illuvie ſcabræ cutis ſuſpicione factum, eique vitandæ coactos tunc omnes nuda pectora ſcapulaſq; ut pleriſq; jam eſt in uſu, ab omni contagione integras oſtentare. Fœminæ pariter ex ſimplici & necdum inſolato linteo talaribus veſtiuntur ſupparis, quibus pro cujuſque gradu aut arbitratu plus minuſve ab atris tæniis ornamenti additur; quemadmodum & capitum calanticas & cincinnorum redimicula, honeſtioribus quibuſque verſicoloribus vittis & lemniſcatis ſegmentatiſque laciniis concinnare, modeſtè tamen, & veluti nocturno cultu, mos eſt.

eſt. Quin etiam in *Crucis* balneo ipſi conſidentium feminarum fornices elegantibus faſciis inſtitiſque, aut reticulatis affectatæ verecundiæ velamentis obtenduntur.

§. 21. Præſtò ſunt utrique ſexui ad obſequia omnia paratiſſimi balneatores, niſi malis fœminis ancillantes cum * aliquibus balneatrices dicere: præſto inquam, ſunt qui claudicantes infirmoſq; ſibi innixos ſuſtineant, & modò ægros manibus artus defricent, modò antliæ ſubditos vehementiore ἐμβροχῇ tanquam torrente perfundant. Libet hîc cum ſuprà dicto Jordeno annotare

Balneatores.

* *Petron. apud Servium Coopero teste.*

Antliarum apud nos uſus.

hunc antliarum uſum, qui apud nos viget, in exterarum gentium thermis vix uſquam adhiberi, ſed illarum loco ſtillicidia quædam, ſive quas Itali *Duccias* vocant, è quibus vel pertuſo labro (quod mihi ſiniſtro humero laboranti in *Cæſariano* Aquiſgranenſi balneo factum memini) vel per cannas, de quibus Bendinelli tractatum conſule de Balneo Corſennæ, unde guttatim, & minori cum calore aquæ defluunt: cùm ex balneorum noſtrorum antliis, incitatiore impetu æſtuq; fervidiore per ſiphones plumbeos ab ipſis uſque ſcatebrarum originibus hauſtæ, adapertos mollitorum jam artuum poros penetrent.

trent. Et verò haud paulò cariùs nobis constat balneatorum utiq; lacertosorum hominum antliarum manubria torquentium labor, quàm suæ veteribus lavationes, de quorum non nemine Horatius,

—*Dum tu quadrante lavatum Rex ibis.* *Lib. 1. Serm. Sat. 3.*

Et Juvenalis, *Cædere Sylvano porcum, quadrante lavari.* *Sat. 6.* Hîc enim centenos pulsus duobus assibus, millenos viginti æstimant. Sed neque per balneorum præfectos, quorum cùm balnea tempestivis horis aperiendi claudendiq; tum ne quid indecorè fiat cavendi munus est, *quadrante lavari* hîc licet, cùm

 ex-

expectatis, non pactis majoribus donis opiparè habeantur. Augendo porro famulantium numero adſunt etiam adductæ mercedulis vetulæ, quæ madidis redeuntium pedibus ſubſternant in gradibus panniculum, ut nihil dicam de cubiculariis, aliiſq; adminiſtris, qui lodicibus illico & ſtragulis involutos vel in proximorum conclavium cubilia inferunt, vel geſtatoriis ſellis remotiora ad hoſpitia portant.

Antliæ ſiccæ.

§. 22. Ad ea quæ de antliis jam dixi addendum quoque nonnullas hîc eſſe, quas non ſatis apto nomine *Siccas* vocant, quòd in adjuncto balneis conclavi in

ſiccâ

ſiccâ ſedeculâ collocato veſtitoq; cuilibet unumquodpiam membrum, cæteris intactis perfundi poſſit; ſuntq; illorum potiſſimùm commodo adinventæ, quorum calori renum, aut alii cuipiam morbo totius corporis immerſio obſit.

§. 23. Cæterùm, ut inſtitutam thermarum collationem proſequar, alia ſunt hîc atq; Aquiſgrani illis utendi tempora. Etenim Aquiſgranenſes, ſicut pleræque exterorum thermæ, propter æſtivorum calorum moleſtias niſi vere atq; autumno non adeuntur. Noſtræ verò, quippe temperatiore ſub cœlo, per æſtivos præcipuè menſes frequentantur.

Tempora utendi balneis utrobique diverſa.

 tantur.

tantur. Horarum quoque eſt nonnulla utrobique differentia: qui enim Aquiſgrani balneas matutinis horis ineunt, veſpertinis plerumque eaſdem repetunt, immo vix ullum diei tempus contingit, quin ſint ab aliquibus occupatæ. Noſtræ verò primo tantùm diluculo honeſtiorum cujuſq; ætatis & ſexus plenæ ſunt, reliquo die non item. Et quidem Veſpertinæ horæ imbecillium vulgo, & ludibundis natantibuſq; puerulis permittuntur. Næ illi veteres voluptati magis quàm valetudini indulgebant ſuæ, qui pomeridianis balneis utebantur. Quod cùm ex M. T. Ciceronis ad Atticum epiſtolâ quadam

Lib. 13. ep. 50.

dam de Cæſare cœnâ excepto, ubi *poſt horam octavam* balneo ſe refeciſſet, tum ex Martialis convivium apparantis Epigrammate colligitur: *Lib. 10. epig. 48.*

Nunciat octavam Phariæ ſua turba juvencæ, &c.
Temperat hæc thermas, nimios prior hora vapores
Halat. ——

Illorum octava erat quam nos ſecundam à meridie dicimus. Et Plinius de Veſtricio Spurinnâ hæc habet: *Ubi hora balnei nunciata eſt,* (*eſt autem hyeme nona, æſtate octava*) *in ſole, ſi caret vento, ambulat nudus, &c. Lotus accubat.* En pomeridianas horas, hyeme tertiam, æſtate *Epiſtolarum, l. 3. Epiſt. 1.*

ſe-

ſecundam. Tertullianus denique de Jejunio adverſus Pſychicos ita loquitur: *Apud quaſdam verò colonias præterea annuo ritu, &c. Balnea & tabernacula in nonam uſq; clauduntur.* Hoc eſt, in tertiam, ut modò dixi, pomeridianam. Advertendum nihilominùs ægrorum etiam veteres rationem habuiſſe, cùm cæteris à balneo publico ante horam octavam prohibitis, ut tradit Spartianus in Adriano, ægri ſoli exciperentur, quibus concedebantur utique matutinæ horæ. Ego verò quamvis olim veſpertinum æquè ut matutinum hîc balnei uſum in more fuiſſe intelligam, inveniamque hoc inter præſcripta annis ab-

hinc

hinc centum & tribus à Joanne Jonesio supra dicto hujus loci medico documenta; hodie certè diluculo tantùm post refectas nocturnâ quiete vires, moram in balneo justam pro cujusque robore valetudinisq; ratione commodissimè adhiberi video. Lib. 4. fol. 28.

§. 24. Abstersis prætereà sordibus *Regis Reginæq;* balneis alternis diebus renovantur aquæ; singulis verò *Crucis*, *Fervidoque*, quippe angustioribus, eóque citius inquinandis, & sæpius repurgandis.

Bathoniensium thermarum potatio.

§. 25. Neque sese in has thermas immergentium corpora tantum, sed complurium

rium idcirco huc adventantium etiam fauces & guttura plenis hauſtibus proluuntur. Quin & mihi pariter ex medicorum præſcripto, intermiſſis aliquandiu balneis, cum Plautino Staſimo dies aliquot *thermopolare gutturem* neceſſe fuit. Non me fugit noſtrorum multos perſuaſum habere novum planè eſſe, nec niſi perpaucis ab annis uſitatum aquas haſce calidas bibendi morem, quem hîc ſicut Aquiſgrani etiam, aliiſq; in locis potiſſimùm inoleviſſe arbitror, poſtquàm Borbonienſium * in Galliâ thermarum potatio medicorum commendatione celebrari cœpta eſt. Attamen ex Joneſio noſtrate jam citato con-

Trinum.

* *L'Archambaut.*

Lib. 4. *fol.* 28.

conſtat ante annos centum hujuſcemodi potationem etiam hic præſcribi ſolitam. Per annexum antliæ ſiphonem ex ipſâ ſcaturigine hauritur hæc aqua fervens adhuc & limpida, guſtuiq; non ingrata: & repurgato pridie corpore, benè manè ſenſim bibuntur primâ die ſextarii tres, interpoſitis moderatè ambulatiunculis, quò aquæ faciliùs motu perfluant. Altero die addendus ſextarius unus, & pedetentim ſequentibus diebus progrediendum uſque ad ſextum. Poſt continuatam dierum aliquot potationem per eoſdem deinceps gradus eò deſcenditur unde cœptum eſt. Salutares permultis has thermarum aquas

uſus

ufus docuit. Appetitus certè his non fecus ac perennibus acidulis paritur, qui, fi aquæ non prodeffent, fanum hominem folus redderet, cùm, quod Aquifgrani etiam animadvertimus,

— Sextarius alter
Ducitur ante cibum rabidam facturus orexim. Juven. Sat. *6.*

Apud Capivaccium, lib.3.cap.8. Quemadmodum verò ex Avicennâ difcimus aquâ frigidâ augeri fitim, tepidâ verò minui; fic confequenti balnea fiti occurrere unum & alterum hujus aquæ calidæ hauftum ufus docuit. Habetur porrò hîc femper in promptu ab antliis in unoquoq; balneo, cùm ab uno duntaxat, eoque fatis

remoto

remoto fonte Aquiſgrani arceſſenda ſit. Cæterum de largiori hujus aquæ potatione unâ mente conſentire medicos intelligo ne iiſdem diebus fiat, quibus balneis utimur: quamvis hauſtum ejuſdem modicum etiam in ipſis balneis cùm arcendæ ſiti, tum ſudori augendo noſtri juxta atque Aquiſgranenſes medici permittant. In opuſculo quod de hoc argumento ſub Eugenii Philandri nomine ante biennium hîc prodiit, luculentus quidam autor ita loquitur: *Sed neque balneum thermarum, dum aquæ ſumuntur, adminiſtrandum eſt; quod hoc modo ratione contrariorum motuum factorum à balneo, quod ad circumferentiam, & à* Didier. pag. 68.

potu

potu qui ad centrum trahit, nimis æger affligitur; adjiciunturque ibidem alterius Doctoris verba in eandem ſententiam.

§. 26. Didierus medicinæ Doctor & Aquiſgranenſium Porcetanarumque thermarum adminiſtrator primarius, in Epiſtolâ ad Blondellum medicinæ pariter Doctorem atq; earundem thermarum etiam adminiſtratorem, Sedani datâ ſexto Martii Anno Chriſti 1661. profitetur Aquiſgranenſes aquas ad Borbonienſium imitationem bibendi uſum à ſe primùm introductum tribus ante conſcriptam illam epiſtolam annis, hoc eſt, anno 1658.

Pag. 13, 14, 15, 16. Thermarum potatio Aquiſgrani nova.

aitq;

aitq; eorundem utrobique mineralium virtutem aquis inesse, nimirum sulphuris, bituminis, salis, nitri, atq; aluminis, quamvis diversâ utrobique quantitate; quo fit ut Borbonienses mineralium illorum odorem tantùm habeant, Aquisgranenses verò etiam substantiam contineant, quod manifestò liquere asserit ex magnâ sulphuris nitro admisti copiâ, quæ ex *Cæsariani* balnei puteis hauritur.

§. 27. Aquisgranensium prætereà & Porcetanarum thermarum differentiam probat multiplicem Didierus. Siquidem illæ liquati sulphuris substantiam retinent, unà cum multo nitro, hæ

Aquisgranensium & Porcetanarum aquarum differentia multiplex. *Pag.* 41, 42, 43, 44.

hæ verò ſulphuris odorem tantùm & puſillum nitri: Illæ lapides exedunt, hæ uſque adeò eoſdem augent, ut excidenda ſint identidem aquarum curſum obſtruentia incrementa: illis vix horæ unius ſpatio tolerandis ſufficiunt ingredientium vires, qui in his nullo incommodo ad plures horas durant: illarum ſulphurei vapores gravedinem important, harum autem non item. Adhæc experimento compertum poſt Aquiſgranenſium aquarum evaporationem in vaſculi fundo ſubſidere ſulphur nitro, ſale, & modico alumine permiſtum; cùm in Porcetanis permagna aluminis copia ſale & ferro mixta

mixta inveniatur, pateatque vel ex ipſis, quibus hæc adhæreſcunt, canalibus tum albeſcentibus, tum etiam flaventibus. Porcetanorum deniq; balneorum aquæ ſunt in ſingulis puteis inter ſe ſimiles; Aquiſgranenſium verò diſſimilitudo varietaſq; perfacilè ſenſu ipſo percipitur. Siquidem ſuperiores tum *Sancti Quirini Parvorumque balneorum*, tum *Cæſariani* ſcaturigines non ita ſubcæruleæ ſunt, quemadmodum inferiores ſcatebræ *Corneliani*, *Roſæ*, & *Compuſii* ſive *Pauperum balnei*, quippe quibus major ſulphuris & nitri quàm in ſuperioribus iſtis copia inſit, ideóq; virtus acrior calorq; vehementior, quæ proinde

haud eo quo illa temporis ſpatio tolerari poſſunt.

De'ectationum utrobique occurrentium collatio.

§. 28. Sed ne diutiùs ex alienis petitos fontibus tibi exhibeam latices, neve epiſtolæ longitudine te obtundam, venio tandem ad comparationem, ut ſpero, tibi minimè injucundam oblactamentorum illorum animique remiſſionum quibus vacuæ tum Bathoniæ tum Aquiſgrani teruntur horæ. Licuit nobis Aquiſgrani ſive ſummo manè ad fontem publicum, ſive meridie in diverſorii contubernium convenientium honeſtiſſimâ ſocietate perfrui, ubi in variarum nationum frequentiâ quid de patriâ quiſque ſuâ proferret velut

mul-

multiplex ſympoſii condimentum pro cujuſq; palato deguſtabatur. Licuit Moſellani vini, quod illuc affertur præſtantiſſimum, balnei uſum aquarumq; potationem, non permittentibus modò ſed ſuadentibus etiam cum * Didiero medicis, moderatis Scyphis temperare. Licuit deniq; pomeridianas horas vel in urbis cœnobiis inviſendis, vel in contemplandâ opificum induſtriâ collocare, ubi & perficiendarum acuum ſubtilitatem ſolertiamq; ſingularem ſuſpeximus, & in liquefacti cupri ollas injectâ cadmiâ prodire illico ex obſcuriore metallo pallidioris fulgoris æneas laminas demirati ſumus.

* Pag. 52.

§. 29. At verò Bathoniæ vix ulla eſt diei pars delectationis alicujus expers. Nam quid ego de mutuis urbanitatis officiis colloquiiſq; dicam, quibus diluculo vel in ipſis balneis mirificè deliniuntur convenientium animi? Quin immo etiam Aquiſgrani olim, priuſquàm ſeparatis ut hodie alveis vel ſinguli vel certè pauciſſimi includerentur, memoriæ proditum eſt ipſum Carolum Magnum Imperatorem conſueviſſe omnis generis homines ſecum in balneum ducere, ibiq; allatâ aliquâ ſermocinandi materiâ longam moram trahere. Quid de ſalutationibus percontationibuſq; matutinis, qui-

Baccius de thermis, lib. 2. cap. 12.

quibus cum honeſtioribus nobilioribuſq; amicitiæ opportunè conciliantur? Quid deniq; de innocenti in his thermis ingenuâq; libertate feſtivitate ſummâ & venuſtate conjunctâ, quæ cernentium ex adjunctis pergulis oculos animoſq; jucundiſſimâ varietate oblectat? Diceres planè ad hos tanquam Nympharum lacus confluere marina numina, hîc enim quotidie velut perſonati adumbrantur,

Et ſenior Glauci chorus, Inouſq; Palæmon, *Æneid. 5.*
Tritoneſq; citi, Phorciq; exercitus omnis.
Hic — *Thetis, & Melite, Panopæaq; Virgo,*

Nisae, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque.

Poſt aquarum potationem, vel conſequentes balnea in cubilibus ſudores, quietiſque aliquantulum, dum quod antemeridiani temporis ſupereſt muliebri mundo concinnando plerumque vacant feminæ, ſpatiantur intereà quà per urbis pomœria quà per vicina prata viri; frequentiſſimi verò ad globorum miſſilium ludum confluunt in æquatam ſtrato ceſpite vireti planiciem, ubi in circumfuſa ſpectantium arbitrorumq; coronâ nobilitatis ingenuæ delectum videre eſt. Alios porrò colludendi, alios ab alterutrâ parte ſponſione pigno-

norum decertandi ardor ſic committit, ut dum ex inſperato ſæpe ſucceſſu *ferit æthera clamor*, credas penè Trojam ipſam denuò inter Hectores hos Ajaceſque periclitari. Enimverò tornatos de Guajaco prægravi ligno Indico globos tantillo momento addito per quicquid eſt in ſolo eminens fortè aut lacunoſum tam peritè torqueri, volvíque obliquo curſu ad deſtinatam metam, cæteraſq; tam elegantis nobiliſq; ludi argutias omnes conſiderantem ſubit admiratio noſtrum hunc morem non perinde ab exteris, maximè Gallis, arripi atq; æſtimari ut meretur. Sed nimirum nos illorum pilas & ſphæriſteria, quibus paſ- *Æneid. 5.*

ſim

ſim utimur, efferimus, dum illi pertinaci φιλαυτίᾳ ineptoque peregrinorum faſtidio noſtra ſuis meliora deſpiciunt. Meridie vel hoſpitalibus hîc Optimatum menſis, vel lautis etiam privatorum prandiis diſcumbitur. Inde in ſuorum quique conclavium ſeceſſum ad meridiationem & quietem. Declinante jam in veſperum die, deferveſcentibuſq; ſolis ardoribus, viros rurſum ad vireta & globos, feminas ad ambulationum amœnitatem leniores auræ pelliciunt. Complures intereà, non inficior, vini, quod hîc variis regionibus ſelectum & multiplex venit, liberiore compotatione incaleſcunt. Sunt qui

qui, dudum invalescente apud nos Turcarum consuetudine, ad sorbillandum, quem vocabulo barbaro *coffee* dicunt, ferventem liquorem cùm ante meridiem tum vespere convenientes literarum nunciorumque amicâ communione, ac rerum domi forisque gestarum commemoratione mutuâ delectentur. Sub noctem (quod interdiu quoq; vacuis balneorum horis fit) de *Regii* præsertim balnei pergulis patentibusq; ædium fenestris otiosè contemplari licet volubilitate artis eximiâ lusitantes puerulos, & modo audacissimo saltu ex peridromidum crepidinibus ultro ferri, modò summis aquis innatantes, modò ad

pro-

projectos teruncios argenteosve nummos certatim urinantes luctantesq; in fundo, modò rursum emergentes seu supinos seu pronos tendere, complexuque mutuo circumagi veluti turbines ac versari, sexcentis deniq; modis mirâ quadam voluptate spectantium oculis sese ingerere. His Bathoniæ animorum remissionibus, his laxamentis tempus teritur.

Autoris privatæ relaxationes, & necessitudines.

§. 30. Extremum illud est, ut quæ me hîc specia-tim attingunt paucis exponam. Decimum septimum jam diem in balneorum usu vix persto. Etenim licet, si rheumatismi dolores genua potissimùm nonum jam men-

mensem pungentes excipias, satis robusto sim corpore, viribusque in hac ætate prope juvenilibus, flaccesco nihilominus quotidie animam penè agens præ languoribus extremis quoties è balneo egresso tantulum mihi in lecto sudandum est. Confirmatus tamen ante meridiem nonnunquam solus obambulans libellos quos mecum attuli, pervoluto, inque illis Gualteri Charletoni Caroli primi immortalis memoriæ Regis nostri olim medici *Oeconomiam animalem*, ut ex iis quæ ille de musculis, nervis, tendonibus, arteriis denique ac venis enucleatè tradit, in quâ potissimùm parte meum insideat malum, si fieri

fieri poteſt, edocear à viro quem præſtantiſſimum philoſophum juxta ac medicum teſtantur indies edita tot fæcundiſſimi ingenii monumenta, & cujus in me humanitati plurimum debeo. Delector inſuper mirificè ſub Somerſettano hoc cœlo nati condiſcipuli quondam mei atq; etiam nunc amiciſſimi Mauritii Neoporti *Voto candido*, quo ille Carolo ſecundo Regi noſtro vitam uſquequâque feliciſſimam ominatur, in eoque & ſuſpicio priſcorum poematis omnino parem ſubactæ dictionis *ἔμφασιν*, altiſſima ſenſa, numeros, acrimoniam, & modeſtiam veneror, quâ ille Muſam quamvis cultiſſimam ad Regia limina his verſibus amandat :

Perge

Perge mihi, qualis, subductâ messe, puella, Vot. Candid. parte 3.
Et cui sors obscura domus, & curta domi res,
Relliquias frugum insequitur, contentaq; parco
Mergite, fortuitos infert sub tecta labores.
Talis es, augustæ talis mihi comeris aula:
Ut sumptu, sic sorde vacans.

Expectari audio Editionem aliam, eamque emendatiorem cæteris, & longè auctiorem. Cæterùm si quis error sit, quòd ita de hoc poëmate sentiam, erro cum non paucis aliis, quos sæpe conveni, & profectò ejusmodi, quibuscum errare non indecorum foret. Hujusmodi

di me comites minùs ſolum, cùm ſolus ſum, reddunt. Dum ſic mecum habito, dum in aulâ muſarum verſor, ad virorum principum, quos hîc ſtudioſè declino, limina non offendo. Incido tamen hic nonnunquam in medicos, quos Bathonia plures habet quàm Aquiſgranum ; & (ne qua verbo invidia inſit) nihilo inferiores. In his Robertum Pierceum, Thomam Guidottum, Robertum Swaleum politos admodùm urbanoſq; invenio. Et à Swaleo quidem officiis, uſu, conſuetudine mihi dudum conjunctiſſimo, medicamentorum rationes accipio non affectatis verborum integumentis involutas, ſed aper-

apertas & ſolidas. Ego verò cum Carolo Scarburgio Equite aurato, & Regio pariter, ac Sereniſſimi Eboracenſium Ducis inter præcipuos medico, huc unà Londino adveniſſe in parte felicitatis duco. Siquidem cum Scarburgium nomino, non Æſculapium modò filium, ſed Apollinem quoq; patrem & Muſas omnes, atque adeò Charites ipſas dico. Sic ille ad literarum cumulum adjunxit faciles candidoſque mores. Illius, dum licet, in conſuetudinem altiùs ſanè quàm in balnea ipſa me immergo: illius conſilio prorſus dirigor, de ejus denique narthecio panchreſta medicamenta gratis promo. In femi-

narum consuetudinem, quippe rationibus institutisq; meis alienissimam, haud ultro me ingero. Sunt tamen hîc quarum priori notitiâ necessitudineq; mihi cognitarum congressum colloquiúmque, invitato præsertim illectoque tempestivæ benignitatis argumentis vitare neque jam licet, neque integrum est. Singularem equidem gratissimus agnoscere habeo in me comitatem, penè dixerim contubernium convictumq; tum illustrissimæ viduæ Elisabethæ Thimelbeiæ Comitibus Riveriis prognatæ consanguineæ meæ; tum alterius itidem Elisabethæ D. Georgii Montacutii ex illustrissimis pariter Mancestriæ Comitibus

bus

bus procreati, & complures jam annos egregiè de me promeriti lectissimæ conjugis, quâ cum hîc modò sunt Edoardus filius natu maximus, qui patriarum usquequaque laudum exemplar imitatus, etiam consimili est in me animo,| & Elisabetha filia suavissimæ indolis virgo, patrisq; (eò mihi charioris quod de te nunquam nisi honorificè loquitur) mel ac deliciæ, *Dulces docta modos & citharæ sciens* : Horat. l. 3. ode 9. quæ hodiè manè dum hæc scribo, Crucis balneum primùm ingressa nobilibus comitata virginibus gratissimum de adverso xysto spectantibus verecundiæ specimen exhibet :

Qualis Naiadum decus pudicâ
Ægle fronte placens: rubente qualis
Ore aurora micans: vel inter undas
Qualis coralii decor rigentis,
Vernantisve rosæ. Favete lymphæ,
Mitesque innocuo in sinu tepete. Hanc
Necdum urit Venus, aut ferit Cupido.
Virtutis color hic. Procul facessant
Turpes nequitiæ, procaxq; risus:
Huic candor comitem dedit pudorem.

§.21. Vides quàm candidè, nihil occultans, nihil dissimulans tibi profero, quas tute extorques, nugas meas. Ut limatissimum illud atq; acerrimum judicium tuum non reformidem facit tamdiu mihi cognitus atq; perspectus amor in me tuus. Neq; enim mihi excidit inter eruditas in itinere alter-

tercationes natasque ex scientiarum, quas apprimè calles encyclopædiâ quæstiunculas varias vel ipsam te sæpe æquo animo tulisse loquacitatem meam. Quo mihi faciliorem modò excusationis veniam sperare licet, si epistolæ modum prætergressus seriis tuis tamdiu obstrepere ausus sum. Dum hæc exaro, dum vel absens te alloquor, os mihi tuum ante oculos versatur, foretq; hoc ipsum horis secundùm meridiationem quotidianam vacuis, tanquam levidense tibi munusculum concinnandi *otium non dulce, ni tecum simul.* Perge tu porrò, Comes illustrissime, ut cœpisti, magnæ mentis & laudatissimæ vitæ decora Horat. Epod. 1.

literaturæ omnis ornamentis cumulare, dum tibi ego diuturnitatem gloriæ & felicium gaudia precor atque ominor. Vale.

Bathoniæ. VII. Kal.
Augusti. MDCLXXV.

AUTORUM
Qui hîc citantur Syllabus.

Antoninus.
Ariſtoteles.
Avicenna.
Baccius.
Baleus.
Cambdenus.
Capivaccius.
Chapmannus.
Charletonus.
Cicero.
Claudianus.
Cooperus.
Galenus.
Geſnerus.
Grulingius.
Guidottus.
Hempelius.
Hippocrates.
Horatius.
Horſtius.
Jonſius.
Jordenus.
Juvenalis.
Martialis.
Mayow.
Neoportus.
Petronius.
Philander.
Pitſeus.
Plinius.
Ptolemeus.
Ruremundanus.
Seneca.
Solinus.
Spartianus.
Virgilius.

INDEX RERUM.

A

B

Coffee

Edoar-

Glo-

INDEX.

Sitis

FINIS.